

HAGYOMÁNY

**„Úgy gondolom,
isteni elrendelést
valósítottam meg...”**

*Csete Ildikó iparművésszel
beszélget Zika Klára*

A millennium évében, 1996-ban, különleges élményekkel teli napot tölthetett az Ópusztaszeri Történelmi Nemzeti Emlékparkban a világ minden részéről összeseregülő magyarság. Akkori emlékeimből kiemelkedik az Erdők Templomának meglátogatása, ahol csodálatos templomi zászlót láthattam, melyre a Miatyánk-ot „írta rá” alkotója, *Csete Ildikó* textiltervező iparművész. „Mennyi alázat kell egy ilyen munkához” – gondoltam, s mondtam is az érdeklődőknek, akik ilyenekkel még nem találkozhattak. Pedig ez még csak a kezdete volt nyelvemlékeink művészi feldolgozásának, mint amilyen például a 13 kárpitra rovásbetűvel írt „Szent István Intelmei”, amelyen három esztendeig dolgozott.

Beszélgésünket azért kezdtük ezzel a munkájával, mert ihletője volt az édesapjához fűződő meghatározó kapcsolata.

Csete Ildikó iparművész (Tóth Csaba felvétele)

Az édesapa hatása

– Nagyon szerettem édesapámat – emlékezik a művész –, ezért oly’ kedves számomra az „Intelmek”, hogy már felnőtt fejjel elolvasva, az egészet leírtam 13 nagy kárpitra. Szerettem és tiszteltem benne azt az apai féltő szigort, egyszersmind szerető gyöngédséget, amely egy ezer éve élt, keménykezü hírében álló nagy királyban lakozott. Soha nem hittem volna, hogy erkölcsi elvei ma, a XXI. században is érvényesek, és ezer éven átívelő szeretete ma is hat.

Vizmérnök édesapámtól örököltem a festés, rajzolás iránti hajlamomat. Láttam, hogy egész életében – pihenésként – pasztellkrétával, olajjal fest. (Egy elkapott fényképfelvétel tanúskodik róla, hogy hároméves koromban belekontárkodtam az apai „műbe”.)

Sátoraljaújhelyen születtem, de Erdély visszakerülése után édesapámat kinevezték Szatmárnémetibe, a Vízügyi Hivatal vezetőjének. Az itt töltött négy év lett a kis család életének legboldogabb időszaka. A Tisza végigkísérte édesapám életét. Vízügyi mérnökként munkája is ehhez a folyóhoz kötötte, de a Szamos, a Kraszna, a kis Túr otthonról ismerős szavak voltak. Első nagy munkája az 1930-as évek második felében Tokajnál a Tisza–Bodrog összefolyásának partvédműve volt. Csak később tudtam meg, hogy ott egy nagy vár is állott valaha – sajnos kevés nyoma van (mostanában próbálják feltárni), de ahol az emberek, évszázadok rongáltak, ott végül a „víz lett az úr” – a két zabolátlatlan folyó.

Fent a hegyoldalon, a gyönyörű tokaji temetőben nyugszik édesapám. Ha sírjánál állok, oda látszik a békésen sodródó sötétzöld Bodrog és a világos, sárgás színű „szöke” Tisza. Látom édesapám első mun-

káját – érzem az összeköttetést vele, és még talán pár év, s a mind magasabbra nyújtózkodó fák mindent eltakarnak.

1947-ben, amikor édesapám hazakerült a hadifogságból – folytatja az emlékezést Csete Ildikó –, Nyíregyházán kapott állást, majd 1953 körül a Tiszalöki Erőmű mérnöki munkálatainak volt egyik műszaki irányítója. Nagy élményem volt egy évvel ezelőtt Vigh Tamás szobrászművész „Kubikusok” című nagyszerű szobrainak felavatása, amik méltó emlékei a Tiszát szabályozó emberfeletti munkának, és a mérnök Vásárhelyi Pálnak.

Az erőmű túloldalán, az ártéren finom termékeny homok volt. Ezt a területet ideiglenesen felparcellázták a dolgozók számára. Nyáron ott táboroztunk az unokatestvéreimmel. A földtulajdonossá lett mérnökök társaságukat nemes egyszerűséggel csak „Istensegíts” tévészcsé-nek nevezték. 1952-öt írunk. Amikor a Tiszalöki Erőművet átadták, lejött az egész vízügyi vezérkar és természetesen mi is ott voltunk az ősémmel. Amikor vége lett az ünnepélynek, beszöktünk az ebédőbe, ahol a fehér asztalokon ott voltak még az ebéd befejezésének gyümölcs maradványai. Bámultuk a narancshéjakat, mert addig még nem láttunk ilyent. Elkértük és eltettük, néha elővettük a zsebünkől és szolgoltatuk, milyen finom lehet...!

Az Erőműhöz még egy gyerekkori emlékem fűződik: a Képzőművészeti Főiskola hallgatóinak ott volt a nyári gyakorlata – az ősémmel még modellt is ültünk nekik. Később találkoztam néhányukkal Mártélyon, az alkotóházban. Amikor édesapám nyugdíjba került, még egy szép célt tűzött ki maga elé: a Vízügyi Múzeum megszervezését. Nyíregyházán, egy múzeológus segítségével kezdték gyűjteni a tárgyakat, s a különböző emlékeket, és a kitaró munkának meg is lett az eredménye: létrejött a Tisza, a Szamos, a Kraszna és kis Túr Vízügyi Múzeuma.

Az Alföld vonzásában

– A második világháborút lezáró békediktátum és az azt követő kommunizmus radikális változást hozott az emberek életében. A szép évek után hogy alakult a család sorsa?

– A háború minket is menekülésre kényszerített – válaszolja Csete Ildikó. – Édesapám kikerült a frontra, majd fogságba, ezért édesanyám a szüleinél keresett menedéket három gyermekével. Szeged mellett, Mórahalmon éltünk egy tanyán és édesanyám egy igazi tanyasi iskolában kezdett tanítani. Mire iskolás lettem, már tudtam olvasni, mert anyám megtanított, s a tanyai iskola (a neve kerek-iskola volt) könyvtára kéznél lévén, csak átmentem a tanítói lakásból – ahol laktunk –, a tanterembe. Édesanyám karácsony előtt betlehemes játékokat tanított be a gyerekeknek egy „Erdélyi betlehemes játékok” című könyvből – ma is megvan ez a kis vékony öreg könyv. Persze én voltam az angyal – a tanítónéni leánykája –, az ősém pedig a Kisjézuska. Minden gyerek cserélt volna vele, mert egy igazi bölcsőben ringatózott. A tanyán töltött évek egész életemre kihatottak: megszerettem azt a tájat, „a nagy sömmit” – ahogy arrafelé mondták –, ahol láttam a horizontot, amely számomra a szabadság érzését jelentette. Most is érzem a forró homokot, amelyen jártunk, mikor a mórahalmi templomba menet levettük a szandálunkat.

Anyámat nagyon szerették a tanyasiak, mindig meghívtak disznóölésre, ami ott egész nap tartott, s este vacsorával és énekléssel zárult. Emlékszem egy olyan alkalomra, mikor a disznótorból hazafelé menet Hattyú nevű kutyánk beleszaladt a mocsárba, mi gyerekek utána, ám szerencsésen megúsztuk. Feketék voltunk a sártól –, de betegre neveltük magunkat a koromfeketére változott Hattyú kutyánkon.

Nem véletlen, hogy később – már művészként – a lehetőségek közül a Mártélyi Alkotóházat választottam, (Hódmezővásárhelytől 13 km-re), mert ez visszahozta azt a gyerekkori világot, amit annyira szerettem! Néhányszor Budapestről indultunk el Mártélyra biciklivel, 3-4 nap alatt átvágtunk a Kiskunságon. Ezek igazi, felfedező utak lettek. Az éjszakát gátóházakban, vagy természetvédelmi házakban töltöttük (akkor a férjem a Természetvédelmi Hivatalnál dolgozott). Cseperedő fiaink is nagyon élvezték.

– Aztán ennek a szabad tanyai életnek is vége lett. Mórahalomról mikor kerültek Nyíregyházára?

– Amikor édesapám hazatért a fogságból, először Szolnokon, majd Nyíregyházán kapott állást. Oda költözött a család. Édesanyám továbbra is tanított, kitűnő pedagógusnak tartották. Nyíregyházán az első elemi az Angolkisasszonyoknál végeztem, de a következő évben államosították az egyházi iskolákat. Sajnáltam, mert szerettem oda járni – ott tanultam meg zongorázni, majd az Állami Zeneiskolában folytattam. Leánygimnáziumban érettségiztem. Jelentkeztem, és mindjárt felvettek Budapestre, az Iparművészeti Főiskolára, akkor jöttem el hazulról.

Az ifjú tervező

– A kötő-szövő szakra vettek fel, és akkor nagyon örültem neki. Idő múltán rájöttem, hogy ez bizony nem az én világom. Milliméterpapíron kötésmintákat tervezni nem okozott örömet. A kötetlenebb, a szabad rajzolást, tervezést kívántam, a gondolat gyors megvalósítását. Erre a mintatervezés adott lehetőséget, az úgynevezett nyomott minta tervezése. Ma már látom, hogy nem volt hiábavaló a „milliméterpapíros” idő. Megtanultam hetekig, hónapokig készíteni egy munkát, úgy, hogy örömmel van benne. Végigjártam a textiltervezés részmunkáit, és a kivitelezés minden fázisát.

Az 1960-as évek elején kezdtem dolgozni a Goldberger Textilnyomógyár rajztermében. Abban az időben még volt néhány tervező Goldberger Leó idejéből. Mindig emlegették: reggel, amikor Goldberger úr bejött a gyárba, első útja a rajzterembe vezetett. Tudta, hogy itt születnek a minták, ez a legfontosabb. A rajzteremből – ahol 25–30 tervező dolgozott – ráláttunk a régi, hangulatos Óbudára. Hálásan gondolok a főnökünkre, Lakatos Antalra, aki Goldberger nyomdokain járt, ő is megbecsülte a tervezőket. Rövid idő alatt önálló tervezési munkákat kaptam, megbíztak bennem és ez szárnyakat adott. A gyár könyvtárában őrizték a nagy mintakönyveket, így megismerhettem azokat a mintákat, amelyek annak idején a gyár termékeit világhírűvé tették. A nyomott mintás fehérneműt Párizstól a keleti országokig szállították. Ez a szép időszak az 1968-as új gazdasági mechanizmus következtében ért véget, amikor a textil gyárakat összevonták, a tervezőket szétdobálták – én a Magyar Pamutipari Vállalathoz kerültem.

– Ezek az évek sok változást hoztak az életében: férjhez ment Csete György építészhez és megszülettek a fia. A kicsik mellett már nem lehetett heti 10 mintát megfesteni még úgy sem, hogy otthon dolgozhatott. Ekkor kezdődött az önálló művészi pálya?

– Azért ez nem volt olyan egyszerű... Visszatértem a kézműves módszerrel, szitanyomással létrehozott textilmunkához, a tervezéstől a kivitelezésig. A Benczúr utcai grafikai műhelyben Bak Imrétől tanultam meg a szitázást, hiszen a gyárban papírra festettünk.

Meghatározó élményt jelentett számomra egy finnországi út, ahol igen egyszerű, letisztult, és szép formavilággal találkoztam. Az ottani művészeket – talán a hosszú szürke, sötét hónapok miatt – nagyon inspirálták a színek. Ez az út azért is fontos volt számomra, mert láttam, hogy a textillel másképp is lehet bánni. Nekünk nem voltak szép alapanyagaink, ezért teljesen betöltöttük mintákkal, a finneké az ellenkezőjét láttam: szép alapanyagokat, nagy mintákkal. Megpróbáltam én is nagyobb léptékkel dolgozni, de ez itthon nem ment – olyan újdonság volt, hogy nem tudtak mit kezdeni vele. Így készült először a „Tulipános minta-variációk” című munka – tiszta színekkel, kis és nagy léptékben, a népművészetben gyakorta használt tulipán-motívum feldolgozásával.

– Ha már az új hatások kerültek szóba, mi fordította a néprajz, a népművészet irányába?

– Lükő Gábor tudós néprajzkutató előadásainak, könyveinek köszönhetem, hogy egy új világ nyílt meg előttem, a népművészet rejteit, hihetetlenül gazdag szimbólum-világa. Rájöttem, hogy ez érdekel igazán, ez az, ami a legközelebb áll hozzám! A „tulipános-madaras” és a „kaporvirágos” motívumok első darabjai ennek az időszaknak. Három „mintagyermekem” született így. Azután sorban: az „égig indázó” komló, a kunhegyesi „lélekmadaras” függönyök, a sárközi „főkötőmintás” textilek, a „nadas”, „fűszálás”, „vadludas” minták, a „vásárhelyi csónakos lány” motívuma, s a „csillaglábú fenyős” tempolomi zászló, amely Halászelken, a Szent Erzsébet templomban az oltárhátheréről szolgált.

Ősi írásjelekkel

– Egyik katalógusában olvastam, hogy az 1980-as évek végén megváltoztak a témái: nagyméretű munkáin megjelent a rovásírás. Kezemben tartok egy nagyon szép és különleges könyvecskét, amelynek címe: „Ősi írásjeleink, ősmagyar nyelvemlékeink Csete Ildikó kártyáin, és gondolatok, vallomások édes anyanyelvünkről”. Ebben írja Dvorszky Hedvig: „Csete Ildikó textilművész ma Magyarországon az egyetlen olyan alkotó, aki a rendszerváltozási folyamat óta egyre tudatosabban fordult a magyar ősi kultúra írásos emlékeinek művészeti megfogalmazása és közismertebbé tétele felé. Az ő megfontoltan és tudatosan épített művészi programjában szinte természetes, hogy ezt a becses nemzeti értéket is újrafelfedezéssel kívánja az érdeklődés sajátos megvilágításába helyezni.”

– Foglalkoztatni kezdett a „legelvontabb jel”: a betű; az írás, rovásírás, kézírás; és ezekből következően az anyanyelv, valamint legnagyobb nyelvemlékeink. Sokat írtam rovásírással. Vissza kívántam adni eredeti ősi írásmódunk igazságát. A rovásírás nemcsak hosszú szövegek leírására alkalmas, hanem a rovó ügyességének függvényében, betűösszevonással, kevés jellel, sok értelmet lehet vele közölni. Először oltár és úrasztali terítőket készítettem latin és rovásbetűs feliratokkal.

Csete Ildikó felvétele

1993 és 1996 között valósult meg az Intelmek 13x3 méretben. Mint érdekességet említem, hogy a sok kiállítás egyikén Bécsben, a Collégium Hungaricumban a jelenlévők azt hitték a rovásírásra, hogy német runa betűk. Felkértek, hogy a lovagrendjüknek készítsék hasonlót. Fel sem merült bennük, hogy én a magyar rovásírás betűivel írtam!

Az Intelmekkel foglalkozva fordult az érdeklődésem legnagyobb nyelvelméleink felé. Először az Ómagyar Mária-siralom készült el latin betűkkel, pár évvel később a „Halotti beszéd és könyörgés”, 2003-ban a „Tihanyi Alapítólevél-térkép”.

– *Egy másik csemegére is szeretném felhívni a figyelmet, amelyről elegáns kiadvány is készült: „Nőtton nő tiszta fényük” címmel.*

– „Arckép-kézírás-írás” címmel kezdtem el egy portré sorozatot: Kossuth Lajos, Németh László, Petőfi Sándor, Széchenyi István, Klebersberg Kúnó arcképeit készítettem el eddig. Ezek a hódmezővásárhelyi Őszi Tárlatok felhívásaira készültek, és ott kerültek először kiállításra. Egyszer Kernács Gabriella művészettörténésznek mondtam, hogy nem véletlenül fordultam munkáimmal a reformkor nagyjaihoz. Ha csak egy pillanatra is meg tudom idézni az ő fényüket azok előtt, akik megnézik portréimat, ha be tudnak a lelkükbe világítani gondolataik, már nem volt hiába a munkám. Mert „nőtton nő tiszta fényük” sugárzása. A végtelen szabadságvágy, mély és igaz hazaszeretet, nemzetükért mindhalálig tenni kész életük példája.

Templomok díszei

– *Az ország különböző pontjain találkozhatunk templomokban elhelyezett gyönyörű zászlóival, terítőivel. Vannak kedvencei?*

– Nehéz választani, mert mindegyik édes „gyereke”. A beremendi templomról feltétlenül meg kell emlékezni. A délszláv háború idején különböző nemzetiségű menekült érkezett ide és nagyon aggódtak az otthonaik miatt. Minden alkonyatkor felmentek a hegyre és onnan figyelték a falu templomának tornyát. Ám egyszer eljött a szörnyű nap, amikor már nem látszott a torony, mert kilöttek. Ekkor a hívek megfogadták, hogy templomot építenek. A férjemet kérték fel a tervezésre, engem a templomi zászló készítésére. Amikor elmentem a helyszínt megnézni és vittem magammal egy kis könyvet a jelképekkel, hogy odaillőt találjak, óriási zivatar tört ki s amikor elállt, megjelent a szivárvány. Tudtam, hogy ez Isten üzenete: így születtek meg a szivárványos zászlók a beremendi „Mebékélés kápolnában”.

Debrecenbe szószék takarót, és úrasztali terítőt készítettem a négy evangélista, Máté, Márk, Lukács és János alakját ábrázoló II–III. századi állatszimbólumokkal; közöttük olyan bibliai igékkel, melyek az egyes evangélistákra a legjellemzőbbek. Mivel a református templomokban szerették a bársonyanyagot alkalmazni, én is ezt használtam alapnak.

Halásztelken 25 évvel ezelőtt épült a Szent Erzsébet templom. A jubileum alkalmából az első plébános, az idős Ferenc atya misézett. Abban a miseruhában jelent meg, amit negyed századdal ezelőtt készítettem számára. Azt kérte, hogy ebben is temessék el. A zászlóimat, s az oltárterítőket újból elkészítettem, mert a hosszú idő alatt elhasználódtak.

A kiskunmajsai 56-os kápolnába búzaintás terítőt terveztem. 300 kivégzett forradalmár neve, születésének és halálának időpontja a kápolna falán hirdeti: „... légy híve rendületlenül...” s az úrasztal-terítő búzaszála, a Szózat szavai az emlékezet és az áldozatok örök életéről üzennek...

Nehéz a feltörő emlékeknek határt szabni, de talán a legfrissebb a legkedvesebb. Az elmúlt esztendőben elkészült a Magyar Nyelv Múzeuma Széphalmon, Kazinczy Ferenc szülőhelyén. Mindössze pár kilométerre kedves szülővárosomtól, Sátoraljaújhelytől. Úgy gondolom, isteni elrendelést valósítottam meg akkor, amikor legnagyobb nyelvelméleinket nagyméretű textilekre írtam, festettem a saját képi megfogalmazásom szerint. Ezért szülővárosomnak és a Magyar Nyelv Múzeumának adományoztam az Ómagyar Mária-siralom, a Halotti Beszéd és Könyörgés, a Tihanyi Alapítólevél, valamint a „Pannon-tengeri töredékek” című, a rovásírásnak emléket állító munkáimat. A Múzeumban a gyűjtemény méltó elhelyezést kapott. Most ugyan néhány hónapig, a Dzsingisz kán című vándorkiállítás került a nyelv múzeumának termeibe, de remény szerint mire az őszi iskolai kirándulások megkezdődnek, ismét páratlan nemzeti kincsünkről, édes anyanyelvünkről „beszél” a 250 éve született Kazinczy Ferencről elnevezett megszentelt hely. Kicsiknek és nagyoknak, minden magyarnak, minden Embernek egyaránt.